

ГРИГОРІЙ САВОВИЧ СКОВОРОДА

(Із 1722 до 1794 р.)¹

Сковорода як особистість мало відомий в російській літературі. Про нього наявні до цього часу невеликі згадки в давно забутих збірниках і часописах; але ще ніхто не присвятив йому працю, в якій би були зібрані й перевірені якнайповніші відомості про життя цієї прекрасної людини, зведені в загальному огляді окремі друковані відомості про нього. Г.Сковорода, як і Г.Квітка та інші споріднені з ним українські письменники, наприклад, І.Котляревський і В.Наріжний, мають справді народне, місцеве (українське. – М.К.) значення. Їх можна зрозуміти й поцінувати лише в зв'язку з тим ґрунтом і тим часом, де вони мають значення. Г.Сковорода ж, як здебільшого й Г.Квітка, мають значення, крім української літератури, ще й у розвиткові українського суспільства. З цього боку ми зважилися написати нарис про життя та творчість Г.Квітки². Так само хочу тепер нагадати читачам і постать Сковороди, виразника українського інтелектуального життя в минулому сторіччі.

[...] Г.Сковорода був людиною самостійною, волелюбною, непохитними моральними переконаннями, немилосердний у протестах проти тодішніх місцевих зловживань і зненавиджений та переслідуваний всіма тими, кому вигідним було царство темряви та різноманітної моральної брехні.

Не дивлячись на свій містицизм і на свою по-семінарськи неоковирну і не зрідка незрозумілу мову, Г.Сковорода вмів, практично, у власному чисто стоїчному житті, стати сповна зрозумілою і сповна народною особистістю в усій тодішній Україні. Короткозорі його тодішні розхвалювачі тоді захоплювалися, на жаль, і духовними мудруваннями, котрі для нас не мають жодного значення, й називали його степовим Ломоносовим. Якщо вже вдаватися до літературних прізвиськ, то з діяльністю Г.Сковороди перегукується діяльність вихованця іншої містичної школи, М.Новикова.

[...] Г.Сковорода виразив інтелектуальне пробудження вкраїнського суспільства наприкінці XVIII сторіччя. Це суспільство, йдучи за Сковородою, (котрий переконався, що його морально-сатиричні пісні стали народним набутком і співалися мандрівними лірниками й кобзарями), стало вириватися з морального заціпеніння. Г.Сковорода був сином того часу в Україні, котрий швидко заснував низку шкіл, гімназій, університет і, нарешті, надихнув на життя й розвиток українську літературу.

[...] Улюбленою справою Г.Сковороди в той час була музика. Він створював духовні концерти, поклав на музику деякі псалми, а також і стихири, виконувані під час літургії. Цим творам була, за словами М.Ковалинського, характерна гармонія, проста, поважна й пронизуюча душу. Особливу схильність проявляв він до акроматичного (діатонічного) складу музики. "Окрім цього, – стверджу учень і біограф, – він грав на скрипці, флейт-траверсі, бандурі й гусях". Як стверджує І.Срезневський, "він розпочав своє поле музичне ще в хаті батька свого [грою] на сопілці, дуді. Там, одягнувшись в юхтовий одяг, він йшов спозранку до гаю й вигравав на сопілці священні гімни. Крок за кроком він удосконалив свій інструмент настільки, що міг ним відтворювати переливи голосу птахів співаючих. З того часу музика й спів стали постійними вправами Г.Сковороди. Він не покинув їх і в поважному віці. За декілька років до смерті, проживаючи в Харкові, він любив відвідувати господу одного дідуся, де збиралися на розмови гречні, зрідні господареві, дідусі. Бували [в них] і музичні вечорниці й Г.Сковорода займав у тих

¹ Витяги з розвідки та їх переклад здійснений М.Корпанюком за виданням: Г.П. Данилевский. Григорій Савич Сковорода (С 1722 по 1794 г.) // Він же. Украинская старина. – СПб., 1866. – С. 1-96.

² Див. "Отечественные записки", 1855. – №№ XI і XII: "Основьяненко" (Гр. Фед. Квітка). Матеріали для історії української літератури. Також видано окремо в 1856 році, з портретом Квітки, знімком його почерку та малюнком В.Ф.Тімма будинку в Основі.

випадках завжди перше місце, співав і *solo* на своїй флейті, як називав він свою сопілку, ним удосконалену. Взагалі, він грав і співав, завжди дотримуючись статечності, задуми й суворості, флейта була невідлучною його супутницею; мандруючи з міста до міста, з села до села, шляхами він завжди або співав, або вийнявши з-під пояса свою улюбленицю, награвав на ній власні сумні фантазії та симфонії"³.

У 1766 році, за наказом Єкатеріни II, до харківських училищ, за поданням Є.Щербініна, додані деякі науки за назвою "додаткових класів". Між іншим, шляхетному юнацтву поручено викладати правила гречності. Керівництво для цього обрало Г.Сковороду, якому виповнилося сорок чотири роки, й він погодився залюбки, навіть без визначеної ставки платні, стверджуючи, що ця праця принесе йому лише задоволення. Як посібник для учнів, написав він відому працю "Начальная дверь къ христианскому добронравію, для молодого шляхетства Харьковской губерніи"⁴.

Усі освічені люди, – заважає М.Ковалинський, – ставились до Сковороди сповна справедливо. Але знайшлися й заздрісники та утискувачі. П[ан] І.Срезневський у своїй статті "Отрывки из записок о старце Сковороде"⁵ зберіг про це кілька цікавих подробиць. Повернувшись з-за кордону, Г.Сковорода був наснажений новими знаннями, новими життєствердними істинами, здобутими для користі людства, шануючий все гідне й чесне, зневажуючий брехню та невігластво. "Нещасний мандрівник, – каже п.Срезневський, – в лахмітті появився він у Харкові. Незабаром поширилися чутки про його вченість і красномовство".

У пробній лекції, після одержання кафедри правил гречності в училищі, він висловив деякі думки свої і налякав неосвічених своїх товаришів".

І справді, чи могли вони бути враженими таким гучним вступом. Виписую це дослівно: "Увесь світ спить! Але ще не так спить, як мовиться: якщо впаде, не розіб'ється; спить глибоко, витягнувшись, прибитий! А наставники не лише не будять його, але ще й погладжують, мовлячи: спи, не лякайся, місце гарне... навіщо боятися!"

Розпочалося хвилювання. Але це лише початок, і швидко все вляглося. Сковорода розпочав свої уроки, написав вищезгаданий твір, як скорочений [варіант] їхній, віддав рукопис і тоді ж постали чвари довкола нього зі всією силою. Рукопис передавався з рук у руки. Його спрагло читали. Але, поскільки деякі місця в ньому здавалися сумнівними, то Сковороду прирекли на відсторонення від посади. Звичайно, в цьому випадкові діяла більше заздрість; але й неуцтво було для неї вагомою опорою, й воно найбільше образило Сковороду.

Призначені були диспути. Твір проаналізований на них з найгіршого боку, все витлумачене перекручено. Г.Сковороду звинуватили в таких думках, яких він не міг мати. Г.Сковорода заперечував супротивникам розумно; але попереднє рішення залишалося [в силі], [тому] Сковорода змушений був покинути Харків".

[...] П[ан] Срезневський каже про його характер⁶: "Повага до Сковороди поширювалася до того, що вважали за особливе Боже благословіння тій господі, в якій він поживе хоча би кілька днів. Він міг би накопичити собі з подарунків немалі статки. Але *що* йому не пропонували, *як* не просили, він завжди відмовлявся, кажучи: "дайте бідному!" й сам задовільнявся лише сивою свитиною. Ця сива свита, чоботи, запасні чоботи, кілька згортків творів – ось що складало все його майно. Надумавши мандрувати або переселитися до іншого господаря, він склав у мішок це убоге своє майно й,

³ Утренняя звезда, 1834. – Кн.1. – С.76-77.

⁴ Надрукована повністю в "Сіонском Вестнике" Теопемпта Місаїлова, 1806. – Ч.III. – С. 156-176; в "Утренней звезде", 1834. – Кн.1. уривками в статті І.І.Срезневського. – С.72-74. Початок цього твору під назвою "Предверия Сковороды" надрукований ще в "Москвитянині", 1842. – Ч.І. – С. 117-119 з позначкою: "подано п.Срезневським".

⁵ Утренняя Звезда. – Кн.І. – С.71-73.

⁶ Утренняя Звезда, 1834. – Кн.1. – С.75.

перекинувши його через плече, йшов у дорогу з двома нерозлучними [товаришами]: ціпком-журавлем і флейтою"⁷.

[...] У всіх цих листах, які набагато вагоміші за будь-яку життєписну похвалу, говорить за Г.Сковороду щира любов, з якою зустрічали й проводжали його всі, хто його знав. Через відсутність іншої, вищої моральної зацікавленості в українському суспільстві тодішнього часу, через відсутність літератури й науки в основному місті Слобідського намісництва [Харкові], до Сковороди прихилилися всі тодішні жваві розумом і серцем. Про нього писали в листах одні до інших, розмовляли про нього. Можна сказати, що за рівнем поваги, котрою він користувався [в людей], його можна би назвати мандрівним університетом і академією тодішніх українських дідичів, поки нарешті, за десять років по його смерті, безсмертний подвиг Василя Каразіна спричинив відкриття в Харкові університету.

[...] Переоповівши уривками рукопис М.Ковалинського, І.Снігирьов зробив одне цікаве зауваження зі свого боку (с.262), натяку на яке в рукописі ми не знайшли. Ось він: "Один його прихильник викликав до себе через "Московские Ведомости", бажаючим читати твори Українського любомудра". Такою була у свій час данина любові до Г.Сковороди і величезна любов до цього Українського любомудра.

[...] Перше, що кидається в око в цьому випадкові, ось таке міркування: *Сковорода за життя не друкував нічого* (шрифтове виділення автора. – М.К.). За нашими наполегливими розшуками вийшло, що лише за два роки по його смерті, в Петербурзі, без його імені, видана якимсь М.Антоновським невеличка книжечка його "*Бесѣда о познаніи себя*", на яку, поза сумнівом, не звернено увагу. Згодом, у 1806 році, в містичному "Сіонском Вестнике" надруковано кілька сторінок з його "Преддверія". Нарешті, аж у 1837 році, заходами Московського Людинолюбного Товариства, надруковано кілька його брошур, про які також довідалося небагато, а тепер про них знає мало хто з бібліографів. Виходить, що для друкованого світу та публіки, котра читає так звані книжки, Г.Сковорода зі своїми творами, як бачимо, зовсім не існував і не існує.

Але, може, його твори знайшли шлях до публіки з іншого боку, в галузі так званої нашої *писемної літератури* (виділено автором. – М.К.)! Може вони досягли в свій час, та й пізніше, такої долі, як твори "Ябеда" В.Капніста, "Горе з розуму" О.Грибоєдова й другий том "Мертвих душ" М.Гоголя, не кажучи вже про інші визначні літературні явища, котрі ще перед друком розповсюджувалися серед читачів сотнями, тисячами списків? І з цього боку питання вирішиться, на жаль, для слави Г.Сковороди інакше, ніж можна було очікувати. Сковорода писав не для панянок, не для офіцерів і не для навчання молоді взагалі, але для тих, до слова, запальних і некорисливих прихильників у нашій батьківщині всього того, що жваво промовляє до серця й думки і за що, це виняткове коло читаючої громади так щиро намагається бути люб'язним до улюбленого письменника й скласти, крім видавничих громад і друкарень, його велику славу. Г.Сковорода справді мав таких невідомих, люб'язних копіювальників; але це були люди інших задатків, люди поважні, важкі на підйом, перебірливі. Та й було це тоді, коли наука в нас просувалася черепашними кроками, а література не породила ще переписувачів, бо не мала ще ані автора "Кавказького бранця", ані авторів "Демона" й "Горя з розуму". Отже, зі Сковородою цього трапитися не могло так, аби знову ж таки власні його твори принесли йому славу. Він писав важко, затемненою й дивною мовою, про абстрактні предмети, туманні, здатні зацікавити коло обмежене, майже незамітне. Виходить, що переписували його твори лише люди подібного з ним світобачення й життя, професори та учні Духовних Академій, поважні за віком дідичі та деякі вільні люди, котрі переписували твори Сковороди, інколи недостатньо їх розуміючи, в чому ми переконалися порівнюючи окремі списки з минулого сторіччя – переписували й зберігали їх просто, як твори людини

⁷ За твердженням А.Хиждеу в статті "Три пісні Сковороди", пісні Сковороди українські сліпці називають "Сковородинськими веснянками".

незвичної, дивакуватої, незрозумілої, про яку поширювалося стільки суперечок і поголосок й котру, з усіма його дивацтвами, їм випадало бачити особисто.

Узагалі, з одного боку, ще за життя Сковороди, твори його дійсно знаходили шлях до значущої, справжньої літературної популярності. Кілька напівдуховних, напівсатиричних віршів його, як наприклад, відомий вірш *"Всякому городу нрав и права"*, тоді ж таки був покладений на музику й виконувалися мандрівними сліпцями-бандуристами на ярмарках і перехрестях шляхів. Деякі пісні, як і згадувана, попали до числа найулюбленіших поспільських творів, цебто, до числа таких, які народ вважає своєю власністю, доповнює їх, перероблює й скорочує, відповідно до власних навиків, до природного поетичного чуття та смаку. Зразок цього п. Срезневський навів у власній статті в "Утренней Звезде" 1834 року, надрукувавши пісню Г.Сковороди "Всякому городу" та її варіант – уже народний твір. Подібна доля спіткала в наш час деякі вірші О.Пушкіна та О.Кольцова та відому пісню Ф.М. Глинки *"Вот мчится тройка удалая"*, автором якої й тепер багатьма вважається особа суперечлива, невідома, а [поет] нараховує декілька варіантів своєї пісні.

[...] Виходить, безпомилково можна стверджувати, що друкованою славою твори Сковороди ніколи в Україні не користувалися. Писемну значимість їх на батьківщині Сковороди та поза нею підтримувало вузьке коло людей некомпанійських, напівсамітників, які не створюють жваву та виразно плідну стихію сучасного їм суспільства. А виконувани сатиричні канти його слухали не у вищому стані; їх слухав на ярмарках і перехрестях простолюди, мешканці українських сіл і містечок, селяни й козацтво, чумаки, бурлаки й досить неписьменні ще тоді міщани, посеред яких проживав і на яких краще за власні прозові та віршовані твори, особистою неповторністю впливав Сковорода. З цього боку треба дивитися на нього. З цього погляду й впливає той безперечний, як на мене, висновок, що, коли твори Сковороди були визнані гідними разом з його іменем у вустах його сучасників, то ці сучасники переважно говорили про ці твори зі слів інших, некорісливо змішуючи їхнє значення зі значенням характеру самого Сковороди. І дійсно, коли прослідковувати за більшою частиною його міркувань, що, між іншим, зараз через дивовижну, важку й химерну їхню мову, охоче зробить хіба що справжній бібліоман, то побачимо, що, мабуть, Сковорода був і по-своєму прекрасно начитаний, і взагалі був на цілу голову вищим за своїх ровесників – українських учених – вихованням і науково. Історик духовно-філософської науки в Росії віддасть йому почесні сторінки у своїй праці й скаже, напевне, немало похвали Сковороді, як шляхетному, чесному й палкому прихильникові науки, котра до нього йшла шляхом дитячих, шкільних, нікому не потрібних риторичних мудрувань, й від якої він так сміливо став вимагати сенсу й сили, самозреченості й служби суспільним користям і потребам. А.К., автор статті про Сковороду у "Воронежском Сборнике" 1861 року, каже, що Сковорода мав чітке розуміння про значення народу і про народне виховання. Ось, між іншим, власні слова Сковороди: *"Навчителем повинен бути виходець з народу українського, а не німець і не француз. Не чужинське виховання повинно прищеплюватися до людини української, а своє рідне"*⁸ (виокремлення автора. – М.К.). Треба вміти знайти його [виховання] силою, напрацювати його з особливостей нашого життя, щоби знову, обміркованим та узагальненим, його знову повертати в наше-таки життя.

Отже, ще раз наголошу, що ми дивимося на Г.Сковороду, переважно, як на "людину громадську" – практичного й бійця свого часу, котрий розмовами й своїм життєвим прикладом, палкою, майже забобонною, любов'ю до науки та якимсь натхненним, затворницьким вбивством своєї плоті задля духу й думки, вбивством блаженських спрямувань благої людини, задля божистих потреб вищої правди й розуму, добра й

⁸ Комишанський А.П. Григорий Саввич Сковорода (Биографический очерк) // Воронежский литературный сборник. – Воронеж, 1861. – Вып. 1. – С. 249-264.

свободи, пробуджувати приспаний розум своїх співвітчизників, запалював їх на добрі справи й за що не брався, все освічував якимсь новим, ясним світлом.

Не зошити з його творами, надіслані ним сумирним, парафіяльним священикам і його приятелям, дідичам, а життя й усне слово Г.Сковороди діяли вагомо. Опріч українських Колегіумів, у Харкові та в Києві, він був улюбленим, мандрівним Колегіумом. Те, що зараз молодь здобуває в університетах, жагу пізнання й жагу добра та справ, користі й честі, – все це здобувалося тоді з розмов мандрівника й дивака, українського філософа Сковороди. Приклади цього надані нами в його життєписі. Але найкращими доводами сили суспільного Г.Сковороди є те, що без нього, зрозуміло, ще довго не був би заснований перший університет в Україні⁹.

Справа В.Каразіна у заснуванні його в Харкові завершилася так щасливо тому, що в 1803 році, першими дідичами, котрі зробили небачений внесок на суму *618 тисяч карбованців сріблом* для його побудови, були переважно непомітно підготовлені для цього: це були всі або учні, або *трохи знайомі* та приятелі Г.Сковороди (виокремлено автором. – М.К.).

Ось тому Сковорода повинен посісти почесне місце в історії українського суспільства, поруч з *В.Каразіним, Г.Квіткою-Основ'яненком та І.Котляревським* (виокремлення автора. – М.К.), першими справжніми мудрими рушіями українського громадянства. Сковорода – це перехідний міст від Світу колишньої козацької волі, на його очах знищеної одним розчерком пера Єкатеріни II-ої, до світу царського, до світу науки, літератури та мистецтва. Як син парафіяльного священика¹⁰, він покидає навчання в схоластичній Академії¹¹ задля мандрів закордонням. Голяк і сірома, покидає він згодом у Переяславі, у Харкові та в Москві вигоди професорської праці задля вільного й мандрівного життя незалежного мисленика. З цього боку, сучасник Січі й хаосу нового суспільства, сучасник С.Гаркуші¹² та минулих негараздів в Україні, заслуговує на цілковите визнання.

[...] Ентузіазм Г.Сковороди незрідка сягав такого рівня, що за деякими окремими подіями в його житті, можна його б уважати теомантом, що випробував усі переходи натхнення. Сковороді, ентузіазно, здавалося, що його дух, плаваючий в океані безмежних ідей, ніби доторкається всесвіту в його безмежжі, чує з боку вічності, бачить у поєднанні обох: але ж всесвітом для нього була Русь-Україна, людством – народ Русько-Український.

Ентузіазм Г.Сковороди переважно відбився в його драмах, або, за його написом, видіннях, в яких він зобразив боротьбу старої та нової освіти, як битву добрих і злих духів, про людськість і народність. Ці видіння можна називати темносвітом непідробного українського патосу, й вони потребують особливого історико-критичного вивчення в порівнянні з "Прометеєм" Есхіла, "Аяксом" Софокла, з "Бакхами" Еврипіда, котрі всі були відомі Сковороді в оригіналах, та з несприйнятними ним: з "Богобійним трепетом до хреста" є, і з чудотворним "Магом" П.Кальдерона, з "Фаустом" Клінгера та Й.-В. Гете; з "Каїном" і "Манфредом" Д.Н.Г. Байрона. Іронія Г.Сковороди настільки розкошувала, що він переводив у жарт власне ім'я, називаючи свої думки білими млинцями, спеченими на чорній сковороді. Про самопізнання, як про основну засаду свого вчення, Сковорода, крім "Наркіса" та "Асканія"¹³, написав шість розмов про внутрішню людину, з якими поєднана

⁹ Помилкове твердження Г.Данилевського. Першим університетом в Україні є Львівський, заснований у 1661 році. – Примітка перекладача.

¹⁰ Помилка автора статті Г.Данилевського: Г.Сковорода – син козака Чорнуської сотні Лубенського полку Сави Сковороди. – примітка перекладача.

¹¹ Києво-Могилянської академії.

¹² Семен Гаркуша – народний герой, ватажок гайдамацьких борців, що протистояли розбійництву влади Єкатеріни II-ої та українського дідицтва в Лівобережній та Слобідській Україні впродовж 1772-1784 років, брав участь у Коліївщині 1768 р. – прим. перекладача.

¹³ Треба: "Асхані" – прим. перекладача.

"Симфонія" про природу. З пізнанням у Сковороді внутрішнього пробудження як народного мисленика й наставника, водночас виявилася потреба запопасти простонародне сотворіння.

Тому Г.Сковорода, покинувши вчителювання в школі, жив як мандрівний старшина переважно селами, котрі він називав пúстинями у тихій і покірній долі, і, проживаючи серед простолюду, намагався вивчити його праоснови, його сили волі, його мову та звичаї: бо, на його думку, навчитель – не навчитель, а лише слуга природі.

Цю думку Сковорода звертає й до законодавця, й вона прекрасно обґрунтована ним через уподібнення.

Таким було педагогічне мистецтво Г.Сковороди в навчанні простого народу, тому життя й вся творчість Сковороди – добродесні й вільні, як Біблія та наші предки.

Г.Сковорода сам називав власне вчення тканкою й канчуком простонародним, а себе величав приятелем селян, стороннім для тих учених, які настільки горді, що навіть не хочуть розмовляти зі селянином; він пишався іменем народного навчителя, зневажаючи пересуди й насмішки педантів свого часу. "Мене знеславлюють, – казав він, – хай знеславлюють; про мене гомонять, що я ношу свічку перед сліпцями, а без очей не побачити світоча; нехай балакають; з мене глузують, що я дзвонар для глухих, а глухому не до гулу: нехай глузують; вони знають своє, а я знаю моє, й роблю моє так, як знаю, та й мій потяг – моє втихомирення".

"Панська розумність, – пише Сковорода, – про те, що буцімто простий народ – чорний, здається мені смішною, як і розумність так званих філософів, що земля – мертва. Як мертвій матері народжувати живих дітей? І як з утроби чорного народу вилупилися білі пани! Смішне й мудрагельство, що ніби сон є зупинкою й перервою життя людини: я дійсно не бачу глузду в поміжжитті та поміжсмерті: бо що таке жива смерть і живе життя?"

О доктори і філософи! Сон – частина життя, цебто жива зміна в явищі життя, в якій замикаються красоти зовнішнього світу й відчиняються духовні мрії, щоб викинути вище пізнання з внутрішнього світу.

Мудрують: простий народ спить, нехай спить і сном міцним, богатирським; але ж кожен сон пробудний, і хто спить, той не мертвота й не трупище задубіле. Коли виспиться – проснеться; коли намріється – отямиться й запильнує".

Така свідомість була першою, новою, зразковою в Русі-Україні; вона не була наслідуванням чужого, ні продовженням свого попереднього, й тому Сковорода називав учення своє, з його ж таки питомої свідомості виведене, *новою славою* (виокремлення моє. – М.К.). В одному видінні, в якому його душа вивергала вируючу лаву ентузіазму та іронії, він показав своє змагання з бісом, вороже налаштованим до його нової слави: "Даймон: Чуєш, Варсава! Малесенький розум, серце огидне, душа, наповнена павутиною, не повчаюча, але навчаюча. Хіба ти творець нової слави? – Варсава: Ми же, Божою милістю, раби Господні, й відважилися богобійно заявити нову славу. – Даймон: о химерність у слові, норавливість на шляхах, сутужність у справі: ось тринароджене джерело пустелі нової. – Варсава: і брешеш, і темнословиш! Хто може підняти на шляху золото чи бісер, удаючи, що вони непотрібні? Не звинувачую світ, не звинувачуй славу нову!... Хто ж винен? Ти, вороже! ти, розмальований склепе!"

[...] Кращими, себто, більш пристойними для нашого часу, як нам здається, творами Г.Сковороди, подібними до мовленого, можна вважати його "Байки Харківські", видані в Москві 1837 року. [...].

Від перекладача.

Нарис Григорія Данилевського "Григорій Савич Сковорода (з 1722 по 1794)"(1866) – обширна біографічна розвідка, в якій на засадах романтичної естетики здійснена спроба створити узагальнений портрет письменника-філософа на тлі його часу та як джерело для подальшої творчості національних письменників. Цією працею користувалися й користуються сквородинознавці минулого й сьогодення (для прикладу вміщена в цьому

виданні розвідка Остапа Терлецького, мало знайома вченим-дослідникам і загальночитацькому колу).

Праця Г.Данилевського – один з ранніх науково-популярних узагальнюючих поглядів на доробок Г.Сковороди в середині XIX ст., коли постать письменника-філософа та його творчість не лише починали неупереджено й фахово вивчатися, але коли й створилися вже упереджені міфи та псевдовисновки (читайте полеміку М.Костомарова з В.Крестовським тощо) про нього.

Оскільки значну частину нарисів Г.Данилевського становлять описи життєпису Г.Сковороди та історико-літературного тла його життя й творчості, котрі достатньо відомі сучасним читачам, то перекладач їх опустив (пропуски позначені трикрапками в дужках [...]), залишивши безпосередні висновки автора про героя його нарисів та його творчий доробок. Скорочення, гадаю, не пошкодило праці Г.Данилевського, а, навпаки, дало можливість зробити її доступнішою для шанувальників особи Г.Сковороди та його творчості.

Переклад здійснений максимально точним. Щоб уникнути двозначності та одноманітного називання Г.Данилевським лише прізвищ героїв нарисів, до них додавав імена, позначені скорочено, уточнено окремі похибки, позначені *. Враховуючи цензурні заборони, автор вживає етнонім Русь у змістовному значенні України, тому в перекладі поданий він як Україна-Русь чи Русь-Україна, а замість етноніму "руський" вживається народ український, що цілком відповідає духові нарисів.